

Gazi Üniversitesi
Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî
Araştırma Merkezi

**TÜRK
HAMER**

**2. ULUSLARARASI
TÜRK KÜLTÜR EVRENİNDE ALEVİLİK ve
BEKTAŞILIK BİLGİ ŞÖLENİ BİLDİRİ KİTABI**

2. CİLT

Editörler

Dr. Filiz KILIÇ
Tuncay BÜLBÜL

17-18-19 Ekim 2007

ANKARA

Anadolu'daki Alevi ve Sünni Çepnilerin Kültürel Açından Karşılaştırılması

The Comprasion of the Alevi and Sunni Çepnis in
Anatolia from the Cultural Point of View

Ali ÇELİK*

ÖZET

Bugün Anadolu'nun birçok yerinde kendi ad ve kültürleriyle yaşamaya devam eden Çepnilerin Balıkesir, Bergama, Kırşehir-Çiçekdağı-Çetmi Amasya-Gümüşhacıköy-Çepni gibi yörelerinde yaşayanları Alevi; Trabzon Şalpazarı, Beşikdüzü, Rize, Artvin, Gümüşhane, Konya, Çorum, Bolu, Kastamonu vs.de yaşayanları Sünni; Sivas-Gemerek ve diğer bazı yerlerde yaşayanların ise bir kısmı Sünni, bir kısmı da Alevidir.

Tebliğde bu cengaver Türk boyunda inanç boyutunda görülen farklılaşmaların kültürel açıdan meydana getirdiği değişiklikler ele alınacak ve hâlen yaşayan Alevi-Sünni Çepni kültürlerinin karşılaştırılması sonunda ortaya çıkacak olan farklılıklar siyasal, sosyal ve ekonomik sebepleriyle birlikte açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Kültür, Çepni, Alevi, Sünni, Doğum, Evlilik

ABSTRACT

Today, cepni populations are inhabiting in so many places of Anatolia with their names and cultures, Cepnis that live in the places like Kırşehir-Çiçekdağı-Çetmi Amasya-Gümüşhacıköy-Çepni are Alevi, those that live in places like Salpazarı, Beşikdüzü, Rize, Artvin, Gümüşhane, Konya, Çorum, Bolu, Kastamonu are Sunni, and some of those that live in Sivas-Gemerek and some other places are Sunni, and some are Alevi.

In these report, we will try to discuss the cultural differences occurred because of the religious differences in these warlike Turkish clan and try to explain the differences, of Alevi and suni populations alive at present, come forward after comparisions the cultures together with political, social and economical reasons.

Keywords: Anatolia, Culture, Cepni, Alevi, Sunni, Birth, Marriage

Yazılı kaynaklardan on ikinci yüzyıldan itibaren Anadolu'da var olduklarını öğrendiğimiz, Anadolu'nun iskânında ve Türkleşmesinde son derece aktif ve önemli bir rol oynayan Çepnilerin Anadolu'ya nasıl geldikleri, nerelere yerleştikleri, nasıl yayıldıkları hakkında ayrıntılı bilgiye sahip değiliz.

* Prof. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

Bugün başta Orta ve Doğu Karadeniz olmak üzere, İç ve Batı Anadolu'nun birçok yerinde yaşayan Çepnilerin, yerleştikleri bölgenin coğrafi yapısı, komşu oldukları diğer halklar ve birlikte yaşadıkları Türk boylarının etkisiyle hem dillerinde, hem inançlarında, hem de diğer kültür unsurlarında önemli değişiklikler olmuştur. Bu farklar içinde belki de en fazla dikkat çeken ve önemseneni bir kısım Çepnilerin Sünni, bir kısmının ise Alevi olmalarıdır.

Bugün Anadolu'nun birçok yerinde kendi ad ve kültürleriyle yaşamaya devam eden Çepnilerin Balıkesir ve Bergama, Kırşehir-Çiçekdağı-Çetmi, Amasya-Gümüşhacıköy-Çepni gibi yörelerinde yaşayanları Alevi; Trabzon-Şalpazarı, Beşikdüzü, Rize, Artvin, Gümüşhane, Konya-Taşkent-Çetmi, Çorum-Kargı-Çetmi, Bolu-Çepni, vs.de yaşayanları Sünni; Sivas-Gemerek-Çetmi ve diğer bazı yerlerde yaşayanların ise bir kısmı Sünni, bir kısmı da Alevidir.

İslâm'da Sünni ve Alevi ayrılığı, bunu doğuran sebepler ve bugünkü durumu dinler tarihinin konusu olup muhtemelen bu konu ilgili bilim adamları ve araştırmacılar tarafından bu bilgi şöleninde detaylı bir şekilde incelenecektir. Çepnilerin bir kısmının Sünni, bir kısmının Alevi oluşları ise tamamen tarihi olayların seyrine bağlı bir gelişmedir. Biz bu tebliğimizde bu cengâver Türk boyundaki inanç boyutunda görülen farklılaşmaların kültürel açıdan meydana getirdiği değişiklikleri ele alacak ve hâlen yaşayan Alevi-Sünni Çepni kültürlerini eldeki veriler ışığında karşılaştırmak suretiyle ortaya çıkan fark ve benzerlikleri siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel bağlamda açıklamaya çalışacağız.

Karşılaştırmamızda ağırlıklı olarak, Çepnilerin bugün en yoğun biçimde yaşadıkları ve haklarında en fazla bilgi sahibi olduğumuz Sünni Trabzon Çepnileriyle Alevi-Bektaşî Balıkesir Çepnilerinden ve kısmen de Anadolu'nun çeşitli yerlerinde dağınık bir şekilde yaşayan diğer Çepnilerden elde ettiğimiz malzemeleri kullanacağız. Halk kültürünün bütün unsurlarını bir tebliğin kapsamı içinde değerlendirmek mümkün olmadığından konuyu hayatın geçiş safhaları olan doğum ve evlenme ile bu konulardaki bazı inanmalar ve bunlara bağlı ritüellerle sınırlandıracağız.

Çepnilerden söz eden bütün kaynaklar, onların Oğuz Türklerinin bir boyu olduğunda görüş birliği içindedirler. Çepnilerden söz eden en eski yazılı kaynak Kaşgarlı Mahmud tarafından 1072-1076 yılları arasında yazılan Divanü Lûgati't Türk'tür. Türk dili, tarihi ve kültürü yönünden çok zengin bir hazine olan bu eserde Kaşgarlı Mahmud, Oğuz boyları hakkında da bilgi verirken, Oğuzların yirmi iki bölük olduğunu, her bölüğün ayrı bir belgesi ve hayvanlarına vurulan bir alâmeti olduğunu belirttikten sonra birinci boy olan Kınık'tan başlayarak tek tek bütün bölükleri tanıtır. Çepni boyu, Kaşgarlı'nın yirmi iki bölüğe ayırdığı Oğuzların yirmi birincisidir. (Kaşgarlı, 1986: 58)

Tarihi kaynaklar Çepni boyunun, XII. Yüzyıldan bu yana Anadolu, İran, Azerbaycan ve Mısır'ı içine alan çok geniş bir coğrafyada tanındığını göstermekte ise de

Çepnilerin Anadolu'ya ne zaman geldikleri, nerelere ve nasıl yerleştikleri hakkında yeterli bilgiye henüz sahip değiliz. Faruk Sümer'in, ulaşabildiğimiz diğer araştırmacılar tarafından da kabul gören "Türkiye tarihinin yerli kaynaklarında adı ilk önce ortaya atılan Oğuz boyu muhtemelen Çepnilerdir" şeklindeki görüşü Anadolu'ya ayak basan ilk Türk boyu veya ilk boylardan birisinin de Çepniler olduğunu ortaya koymaktadır.(Çelik, 2002: 312-323)

Çepnilerin Anadolu'daki varlığı incelendiğinde karşımıza çıkan ilk isim Hacı Bektaş Veli'dir. XIII. yüzyılda yaşayan Hacı Bektaş Veli'nin hayatını anlatan ve XV. yüzyılın son çeyreğinde kaleme alınan Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli adlı eserden Hacı Bektaş Veli'nin Suluca Karahöyük'teki ilk müridlerinin Çepniler olduğu anlaşılmaktadır.(Sümer, 1992: 22) "Hacı Bektaş, Kırşehir'e, Suluca Karahöyük'e (bugünkü Hacı Bektaş İlçesi) gelir. Burada, Çepni boyundan bir oymak oturmaktadır. Uluları Yunus Mukri'dir. Yunus Mukri okumuş yazmış bir insan olup, dört oğlu vardır: İbrahim, Süleyman, İdris ve Saru. İdris ile Saru da okumuşlardır. İdris'in karısı, Bektaşiler tarafından sonradan kutlu sayılacak olan, "Kadıncık Ana-Kutlu Melek'tir. Kadıncık Ananın çocuğu olmamaktadır. Bir gün rüyasında, on dört dolunay koynuna girer. İdris Hoca, bunun çocuğu olacağı manasına geldiğini müjdeler. Daha sonra Hacı Bektaş Veli çıkagelir. Kadıncık Ana'yı evlat edinir. Onun duası sayesinde ve burun kanı kerametiyle. Kutlu Meleğin çocuğu olur. Doğan çocuğun adı, Timurtaş veya Seyyid Ali Sultan'dır."(Eröz, 1997: 54-55; Gölpınarlı, 1958: 125) Kuvvetli bir ihtimalle Bektaşî Çelebileri de bu Kadıncık Ana ile İdris Hoca'dan gelmişlerdir.

Faruk Sümer'e göre, Anadolu'daki dinî hareketlerden ekserisinin Çepni boyu ile yakın ilgisi vardır. Muhtemelen 1240'taki Baba İshak Ayaklanmasına katılan Türkmenler arasında onlar da vardı. Ona göre, İlhanlı hükümdarı Olcaytu'nun On İki İmam Şîliği'ni kabul etmesinden sonra Anadolu'daki Ulu Yörük, Boz Ok, Yukarı Kelkit ve Canik'te yaşayan göçebe birçok topluluk, Halep Türkmenlerinden bazı oymaklar ile Sivas, Tokat, Amasya, Canik, Malatya, Dersim bölge ve yörelerindeki birçok köy bu mezhebi yani Şîliği kabul etmişlerdir ve buralarda Şîliği yayanlar da Barak Baba dervişleri ile diğer şeyh ve dervişlerdir. (Sümer, 1992: 25-33) Bu Türkmen topluluklarının içinde Çepni oymakları da vardır.

İnceleme alanlarımızın biri olan Balıkesir bölgesindeki otuz Alevi Çepni köyünden on beşi Balıkesir'in merkezine yakın diğerleri ise Bigadiç, Sındırgı, Kepsut, Susurluk, Manyas, İvrindi ve Balya'da bulunmaktadır.(Şahin, 2004: 4-5) Eldeki vesikalara göre bugün Balıkesir ve Bergama bölgesinde yaşayan Çepniler, Boz Ulus Türkmenlerinden Kantemir Çepnilerinin torunlarıdır. Çepniler, Balıkesir yöresine on sekizinci yüzyılın ortalarında gelmiş ve Ahmet Vefik Paşa tarafından yerleşik hayata geçirilmişlerdir. Paşa bunları yerleştirmekte güçlük çekince zora başvurmuş, hatta çadırlarını yırttırmıştır. Bu yüzden Çepniler ona "Çadır Yırtan Paşa" lakabını takmışlardır. (Sümer, 1992: 123)

Trabzon Çepnilerine gelince, tarihi kayıtlardan Karadeniz Çepnilerinin bu bölgeye ne zaman geldiklerini tam olarak öğrenememekle birlikte XIII. yüzyılda Sinop bölgesine hâkim ve Trabzon Rum Devleti hükümdarı Giorgi'yi mağlup edebilecek kadar da güçlü olduklarını biliyoruz. Moğolların Anadolu'yu istilası ile ortaya çıkan bunalımdan istifade etmek isteyen Giorgi, Karadeniz ticareti için çok büyük önem taşıyan bir limana sahip olan Sinop'u almak istemiş ve bir donanma ile 1277'de Sinop'a saldırmışsa da, kendisini gemilerle denizde karşılayan (Türkân-ı Çepni) Çepni Türkleri tarafından mağlup edilerek geri püskürtülmüştür.

On dördüncü yüzyılın başlarında Ordu vilayetini fetheden ve orada bir beylik kuran (Bayramlı Beyliği) Bayram Bey'in 1332'de Hamsi Köy' e kadar geldiği, (Sümer, 1993: 36) İmparator III. Aleksios, 1380'de Tirebolu yöresine gelerek (Mart), Harşit çayının sağ kıyısına çok yakın yerde ve denize 5 km mesafede bulunan Bedroma kalesinden 600 kadar yayayı uzak yerlere gönderdikten sonra, yayanın kalabalık kısmı ve atlı askerle Harşit'in yukarı kısmına yürüyüp Çepniler'in kışlağına kadar gittiği, çadırlarını yakıp yıktığı, çok sayıda Çepniyi öldürdüğü ve Çepniler'in elindeki tutsakları kurtardıktan sonra geri dönüp Vakfıkebir' deki Büyük Liman' da birkaç gün kaldığı; (Sümer, 1993: 41) Ordu bölgesini fethederek Bayramlı Beyliği'ni kuran Bayram Beyin torunu ve Hacı Emir Bey'in oğlu Süleyman Beyin 1397'lerde Giresun'u fethettiği, Çepnilerin XIV. yüzyıldan itibaren bu yöreye gelip orayı yurt edindikleri, yurtlarının kuzey Karadeniz'e kadar ulaştığı; Çepnilerin, Kürtün'den hareket ederek Harşit vadisi yolu ile Karadeniz'e eriştikleri ve bu vadinin iki yanındaki toprakları yurt edindikleri (Sümer, 1992: 45) şeklindeki bilgilerle daha birçok belge (Çelik, 1999: 15-279) Çepnilerin XIV. Yüzyılın başlarından itibaren bu bölgeye yerleşmeye başladıklarını göstermektedir.

Bugün biri Anadolu'nun batısında diğeri kuzeyinde, birbirinden bir hayli uzakta yaşayan ve aynı boya mensup olmalarına rağmen birbirinden beş-altı yüzyıl önce ayrılmış, tarihin seyri içinde değişik coğrafyalarda farklı maceralar yaşamış bu iki Çepni grubundan söz edildiğinde akla gelen ilk özellikleri, biraz sonra açıklayacağımız birçok konudaki benzerliklerine rağmen, farklı mezheplere mensup oluşları yani birinin Sünni, diğeri Alevi olmaları; ikinci özellikleri ise her iki grubun da diğer Türk boylarına nispetle daha homojen bir yapıya sahip olmaları ve bu sayede Türk kültür unsurlarının korunmasında ve günümüze kadar taşınmasında çok önemli katkıda bulunmalarıdır. Çepnilerin kültürlerini bu denli iyi korumalarında yaşadıkları hayat tarzının ve yaptıkları işlerin önemli katkısı olduğu muhakkaktır.

Balıkesir ve Trabzon Çepnileri arasındaki ilk benzerlik yerleşme alanları ve hayat tarzlarında karşımıza çıkıyor. Hayvancılıkla uğraştıkları için otlığı bol yaylaları tercih etmek zorunda kalmaları onları yerleşik diğer topluluklardan uzaklaştıran ilk ortak faktördür.

Balıkesir Çepnilerinin yüz elli yıl öncesine kadar göçebe hayatı sürdürmelerine karşın Karadeniz Çepnileri XV. yüzyılın ikinci yansında tamamen yerleşik hayata geçmişler ve köylerde oturmaya başlamışlardır. Tarihi belgelerden anlaşıldığına göre bu bölgedeki köyler arasında hiçbir Hıristiyan köyü yoktur. Hıristiyanlar kıyılarıdaki Giresun, Tirebolu ve Görele kalelerinde yaşamaktadırlar. Bu yüzyılda köylerde oturan Çepniler darı ekmekte, bal istihsal etmekte, meyve yetiştirmektedirler. Köylerin çoğunda doğan, şahin, atmaca yuvalarının bulunduğu, palazlanan yavruların satılması suretiyle gelir elde edildiği ve bu gelirlerden devlete vergi ödendiği; ilk zamanlarda köylerde fazla koyun bulunmadığı, ancak sonraları birçok köyün koyun vergisi de ödediği, otuz yıl kadar sonra buğday ekilmeye başlandığı da verilen bilgiler arasındadır.(Sümer, 1993: 45-52) Benzer bir yapı Balıkesir Çepnilerinde de görülmektedir. Çepni köylerinin de önemli bir bölümü şehirlerden uzaktaki dağlık bölgelerde bulunmaktadır ve bunun en önemli sebebi de bu insanların daha çok hayvancılıkla uğraşmalarıdır.(Şahin, 2004: 5)

Çepni köylerinin şehir çevresinden uzakta oluşunu onların hayvancılıkla uğraşmış ve bugün de uğraşıyor olmalarıyla izah etmek bir bakıma doğrudur. Bugün de doğu Karadeniz bölgesinde yaşayan Çepnilerin en önemli gelir kaynaklarından birinin hayvancılık olduğunu biliyoruz. Hayvanlarını besleyebilmek için otu daha bol olan Kelkit, Şiran bölgelerine gittiklerini, buralarda şahıslara ait çayır ve otlaklarla köylerden mera ve yayla kiraladıklarını Kürtün, Kelkit, Şiran çevrelerinde yaptığımız inceleme gezileri esnasında bu bölge sakinlerinden öğrenmiştik. Bu nedenle ki, en eski Türk hayat tarzı olan yaylak ve kışlak Doğu Karadeniz bölgesinde bugün de bütün canlılığı ile yaşamakta, eskisi kadar görkemli olmasa da her bahar "Otçu" denilen yayla göçü geleneği ve bu hayat tarzına ait olan diğer gelenekler de yaşatılmaktadır. On dördüncü yüzyıldan itibaren bu bölgede oturmalarına karşın tercih ettikleri hayat tarzı nedeniyle şehirlerden uzakta yaşamaları toplumsal dayanışmayı artırdığı gibi, onları diğer kültürlerin tesirinden de korumuş ve eski Türk toplum yapısının birçok töre ve törenlerinin bugün de yaşamasını sağlamıştır. Aynı durum Balıkesir Çepnileri için de geçerlidir. Buradaki Çepniler de eski Türk kültürünü önemli ölçüde muhafaza edebilmişlerdir. Bunu önemli ölçüde, kapalı bir toplum olmalarına borçludurlar. Bu tarz bir toplum yapısının oluşumunun birçok sebebi vardır. Bunlardan ilki, daha önce de belirtildiği gibi bu bölge Çepnilerinin ekonomik yapılarında hayvancılığın ağırlıkta olması ve bu nedenle de yerleşim yerlerinin şehir merkezlerine uzak oluşudur. İkinci önemli bir faktör de bu bölgedeki Çepnilerin Alevi olmalarıdır. İnanç farklılığı onları komşularından, komşularını da onlardan uzak durmaya zorlamış ve sonuçta içe dönük bir hayat tarzını tercih etmişlerdir. Toplumsal açıdan hiçbir şekilde tasvip edilemese de ortaya çıkan bu içe dönük, kapalı toplum yapısının belki de tek getirisi bölge Çepnilerinin komşu kültürlerle etkilenişini asgari düzeye indirerek onların kendi öz değerlerini muhafaza etmelerini sağlamış olmasıdır.

Hayatın geçiş evreleri olan doğum, evlenme ve ölümle ilgili gelenek ve göreneklerle ilgili inanç ve ritüeller mukayese edildiğinde Sünni ve Alevi Çepniler arasında farklılıktan daha çok benzerliklerin olduğu görüldü. Tebliğimizin sınırlarını dikkate alarak çok sayıdaki bu örneklerden sadece birkaçını vermekle yetineceğiz.

DOğUM

Bütün insanlar için olduğu gibi, Balıkesir ve Trabzon Çepnileri için de ocuk dünyanın en değerli şeyidir. Doğum, ocuk sahibi olma arzusuyla başlayan ve çocuğun dünyaya gelmesiyle tamamlanan, her aşaması farklı inanç ve uygulamalarla dolu son derece renkli, müthiş bir serüvendir. Bu olayın ilk safhasında ocuk sahibi olma arzusu ve bunu gerçekleştirebilmek için başvuru olan tıbbi, bü-yüsel ve dinsel uygulamalar yer alır. Bu uygulamaların en yaygınlarından biri de hâlâ güncelliğini kaybetmemiş olan türbe, yatır, mezar ziyaretleridir.

ocuk sahibi olma arzusu ile yatırlara gitme:

ocuğu olmayanların türbe ve yatırlara gitmeleri, adak adamaları, kurban kesmeleri sadece Çepnilerde değil bütün Türk dünyasında görülen bir uygulamadır. Balıkesir Çepnilerinde tespit edilen aşığıdaki uygulama biraz farklı bir şekilde Trabzon Çepnilerinde de vardır.

“Taş kaldırma ve altındakini yeme vardır. Yatırın yanındaki taşı kaldıran kadın, ne çıkarsa onu yer, mum yakar. Yerli taşın altından çıkan karınca olur, başka bir şey olur, o yenir. Eğer kendi midesi kaldırmıyorsa sana bana yuttururlar. Ondan sonra çocuğu olursa çocuğu oraya götürür, hayvanlarını keser, yakın akrabalarını toplar, hali vaktine göre götürür. Yemek yaparlar, yerler içerler. Bu kaldırılan taş “Dede”nin yanındadır. Bu yapılan yemekler de Dede’nin olduğu yerdedir.”(Şahin, 2004: 288)

Trabzon’daki uygulama ise şöyledir: “ocuğu olmayan kadınlar Sis dağındaki “Hal Evliyası” na giderler. Evliyanın mezarının çevresi taşlarla çevrilidir. ocuğu olmayan gelin buraya gelince önce abdest alır, Allah rızası için namaz kılar, sonra mezarın yanında yere uzanarak yatar ve elini taşların altındaki deliklerden birine sokarak bir avuç toprak çıkartır. Eğer elindeki toprağın içinden böcek, karınca gibi bir şey çıkarsa bu çocuğu olacağına, eğer bir şey çıkmazsa bu çocuğu olmayacağına işaret eder. Eline aldığı toprağın içinde ölü böcek veya karınca olursa çocukların ölü doğacağına veya doğduktan sonra kısa sürede öleceğine inanılır.” (Çelik, 1999: 290).

Çocuğun cinsiyetinin tayini:

Bebeğin cinsiyeti eskiden beri önemli bir merak konusu olmuştur. Trabzon- Şal-pazarı’nda ve Balıkesir’de bu konuda benzer inanışlar vardır:

“Hamilenin göbeği sivri olursa oğlan, yayvan olursa kız çocuğu olur.” (Güvam-Çepni /Balıkesir)

"Hamilenin karnı yuvarlak olursa erkek, yaygın olursa kız olur" (Geyikli Köyü/Şalpaazarı/Trabzon) , "Gebenin arkası büyük olursa çocuk kız, karnı büyük olursa erkek olur" (Şalpaazarı/Trabzon)

"Hamile kadın, hamileliği sırasında güzelleşirse erkek, çirkinleşirse kız doğurur." (Akyar/Balıkesir)

"Annenin aşırı derecede çallanması çocuğun kız olacağını gösterir." (Şalpaazarı/Trabzon)

Göbeğin Kesilmesi:

"Çocuğun göbeğini ebe keser. Köydeki ebelerden birisi keser, eli yakışan birisi keser. Çocuğun göbeğini, kim okumuşsa onun evinin damına atarız. Kim akıllıysa onun evinin üstüne atarlar öyle olsun diye." (Kocabük/ Balıkesir), "Çocuğun göbeğini okula gömeriz, okula yatkın olsun diye, zihnini okula versin diye. Benim üç çocuğum oldu, üçünü de okula gömdüm." (Kocasinan/ Balıkesir) (Şahin, 2004: 295-296)

"Çocuk doğdumu göbeğini iplikle bağlar kesersin. Erkeğinkini keserle keserler. Usta olsun diye. Kızinkini de Kur'anla keserler ki Kur'an okusun diye.", "Kızların göbeği çok iş yapsın diye ereceğin üzerinde, erkeklerin göbeği, okuyup hafız olsun diye Mushaf'ın üzerinde kesilir.", "Bebeğin göbeği uzun kesilirse sesi uzun olur, kısa bırakılırsa sesi kısa olur." (Trabzon/Şalpaazarı) (Çelik, 1999: 297)

Lohusalık

Balıkesir Çepnileri lohusa terimini çok fazla kullanmamakta, onun yerine "Kırklı" terimini tercih etmektedirler.

"Anne kırk gün yataktan kaldırıılmaz. Kırklı olduğu için dışarı çıkmaz, yanına fazla kişi sokulmaz. Doğum yapmış kadına "Kırklı" derler. Doğum yapan kadın ve çocuğu kırk gün bir yere çıkmaz. (Kocasinan/Balıkesir) (Şahin, 2004: 297)

Kırk Hayrı

Balıkesir Çepnilerinde gözlemlediğimiz önemli hususlardan birisi, ister sevinçli olsun, ister olmasın bütün önemli olaylarda kurban kesip o kurbandan yapılan yemeğin köyde bulunanlara yedirme geleneğidir. Çocuk doğduktan sonra kurban kesildiği gibi, ayrıca kadın kırklı iken onun "Kırk Hayrı" yapılmaktadır. Bu yemek "çocuğun ve anasının başına kötülük gelmesin" diye verilir.

Bu bölümde Balıkesir Çepnileri için söylenenlerin hemen hepsi Trabzon Çepnileri için de geçerlidir. Trabzon'daki Çepniler de çeşitli vesilelerle kurban keserler, çocuğun doğumu da varlıklılar için bir kurban kesme vesilesidir ama burada Kırk Hayrı şeklinde bir uygulama yoktur.

Al Karısı-Al Basması

Alkarısı (Albastı) Türklerin özellikle Orta Asya coğrafyasında yaşadığı dönemlerde ve şu an o bölgedeki Türkler arasında önemli bir kült haline gelmiş olan Al-

bastı, "Al" ruhu olarak tanınır. Coğrafya farklılaşmasına göre kelimenin farklı şekilleri ortaya çıkmıştır. Batı Türklerinde Al karısı, Albastı; Altaylarda Almıs; Yakutlarda Abası olarak yer almaktadır.(İnan, 1986: 259) Çepniler arasında bu ruh kırklı kadını rahatsız eden, onu öldürebilecek bir ruh olarak bilinmektedir. Çocuğu ve annesini al basmasın diye çocuğun üstüne al bürlemektedirler. (Çukurhüseyin- Balıkesir). Çocuğa ve annesine kırk gün boyunca al bağlanmasının sebebi, Kemal Özer, "çocuğun ve annesinin nazardan, gözden korunması" şeklinde izah ediyorsa da Çepniler, Alkarısının kırmızıdan çekindiği, korktuğu için al bağlandığını söylemişlerdir.(Özer, 1936: 12)

Kırlama (Kırk Uçurma)

Balıkesir Çepnileri, kırlama işlemini büyük bir ciddiyetle yapmaktadırlar. Bu konuda yapılan işlemleri ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadırlar: "Oğlan çocuğu otuz sekiz günde kırklanır, kız kırk günde kırklanır. Kırlama yaparken bir kazana kırk tane taş atarsın, kazanın içine çiçek atarsın. Kadının çamaşırlarını yıkarsın. Varılan yerlere komşulara kırk suyu dağıtılır. Suyun içine kırk tane taş atılır, bunun suyula çocuk banyo yaptırılır, annenin kendisi de banyo yapar. Yiyim içim yapabilirse yapar, yapamazsa kırkılan sudan hayvanlara serper. O sudan bir tas komşulara verir. Komşular da içine para atar." (Kocabük /Balıkesir)

"Çocuk kırk gün sonra tuzlu suyla yıkanır. Bu yıkama yapılırken kırk tane taş sayılır, bu taşlar yıkandıktan sonra bez içine çıkınlanır. Çıkın çocuğun suyuna, banyo suyuna konur. Çocuk zayıf düştüğünde de böyle yıkanabilir. Bu şekilde yıkandıktan sonra bir hayvan kesilir. Kırk hayırı yapılır.(Balıkesir/Kocasinan) (Şahin, 2004: 301)

Tuzlama

Orhan Acıpayamlı Anadolu'da da yaygın olarak görülen tuzlamanın yapılış sebepleri olarak çocuğun kokmamasını, terlememesini, pişkin vücutlu olmasının ve kibirli olmamasının istenmesini gösterir. Bu işlemin Adana, Gaziantep, Erzurum, Sivas, Denizli, Ankara bölgelerinde yapıldığını da kaydetmektedir.(Acıpayamlı, 1974: 56) Sadece Anadolu sahasında değil, Kazaklar ve Kırgızlar arasında da tuzlamanın mevcut olduğunu öğrenmekteyiz.(Aça, 2001: 93-100) Tuz, halkın pratik olarak yaptığı pek çok uygulamada yer almaktadır. Kısacası tuz Türk kültüründe inanış boyutuyla olsun, uygulamasıyla olsun büyük alanı kaplamaktadır.(Elçin, 1988: 373-379)

"Bir ay olunca çocuğu tuzlarız. Çocuğu evvela bir yıkarız. Çarşafın arasına yatırırız. Bu, çocuğun yirmisinde de olabilir. Yaza denk gelirse iki kere tuzlarsın. Bir yirmisinde tuzlarsın, bir de kırkında tuzlu suyla yıkarısın. Çocuğun ağzına varıncaya kadar çocuğun her yeri tuzlanır, çocuk pişirilir. Çocuğun koltuk altları, kulağının arkaları pişer, terler hep tuzlanır. Tuzlama, çocuğun teri kokmasın, etleri kızarmasın diye yapılır. Hayvan derisi kokmasın diye nasıl tuzlanırsa çocuk da öyle tuzlanır." (Kocasinan/Balıkesir).(Şahin, 2004: 301)

Trabzon Çepnilerinde ise "Bebek ilk gün normal suyla yıkanır, ardından tuzlu suyla yıkanır. Bu işler üç gün tekrarlanır." (Şalpazarı/Trabzon) (Çelik, 1999: 302)

Çocukların Yürüyememeleri/ Basıklık/ Kırk Basması

Balıkesir Çepnilerinin yürümeyen çocukların yürümelerini sağlamak için yaptıkları "Köstek Kesme, Aydaş Kazanı" gibi uygulamaların aynı adı taşımasa da benzerleri Trabzon'da da görülmektedir. Bebeğin ayaklarını basamamasına Trabzon'da "Basıklık" denilmektedir. Basılan çocuğun yürümesini sağlamak için, "Mayıs dikeninden geçirme", "Miras evinden geçirme" adı verilen uygulamalar yapılmaktadır. (Çelik, 1999: 305)

"Çocuk yürümediği zaman çocuğun ayağına ip bağlarlar. İki kadın çocuğun yanına gelir. Çocuğun annesi 'Bu çocuk yürümüyor, bunun kösteğini kesin de yürüsün' der. Kadınlardan biri çocuğun ayağına bağlanan ipi keser. Sonra çocuk yürür. Bu uygulamaya köstek kesme denir." (Çukurhüseyin/Balıkesir)

Diğer bir uygulama da Aydaş Kazanı'dır.

"Yedi yol çatına kazan kurarlar. Çocuğu içine oturturlar. Herkes gelir, bu kazanın altına bir çomak sokar. Göstermelik çocuğu pişirirler. Kazanı yedi yol çatına, üç yol çatına kurarlar. Kırk bastığı zaman çocuğu böyle kurtarırlar.", "Yürüyemeyen, konuşamayan çocukları hocaya götürürler, kır ebelerine götürürler bakıdırlar.." (Şahin, 2004: 308)

EVLENME

En ilkelinden en mükemmeline kadar bütün insan topluluklarında önemli bir yer işgal eden evlenme törenlerinin bu önemini aile adını verdiğimiz ve toplumun çekirdeğini teşkil eden kurumdan aldığı muhakkaktır. Toplumun geleceği, her şeyden önce sağlam temeller üzerine kurulmuş, birbirleriyle uyumlu çiftlerin oluşturacağı bu yapıya bağlıdır. Bu yapıdaki aksamalar toplumu olumsuz yönde etkileyeceği gibi, gelecek nesillerin de sağlıksız olmalarına sebep olacaktır. Bu özellikleriyle evlilik, bireysel değil toplumsal, hatta, sağlıklı toplumların oluşturacağı bir dünyanın da sağlıklı olacağını düşünürsek, evrensel bir kurumdur. (Çelik, 1999: 317)

Anadolu'nun hemen her yerinde olduğu gibi Alevi ve Sünni Çepni bölgelerindeki evlilik törenleri de ana hatları itibarıyla, *evlenme arzusunun belirtilmesi, kız beğenme, kız isteme, söz, nişan, düğün, düğün sonrası* gibi bölümlerden meydana gelmektedir. Sünni ve Alevi Çepnilerde evlenme konusunu "Evlenme Çağı"ndan "Gerdek Sonrası" na kadar bütün basamakları sıra ile ele alarak karşılaştırmalı bir şekilde örnekleyerek vermeğe çalışacağız.

Evlenme Çağı

Geleneklerin daha iyi muhafaza edildiği Şalpazarı'nın güneyindeki köylerde konuştuğumuz kaynak kişiler eskiden evlenme yaşının 13'e kadar indiğini söylediler.

ler. Erkekler için evlenme yaşının alt sınırı zaman zaman daha da aşağılara inerse de bu durum ancak ailede çalışana duyulan ihtiyaç ve evladın tek erkek çocuktan ibaret olması gibi özel hallerde görülür. Genelde erkek için evlenme yaşının alt sınırı 15 tir. (Çelik, 1999: 319)

Balıkesir Çepnilerinde de evlenme yaşı 15-20 arasında değişmektedir. Eskiden evlenebilmek için askerlik yapma şartı aranmazken, şimdi askerliği yaptıktan sonra evlenmelerin artması doğal olarak eskiden on altı, on yedi civarında olan evlenme yaşını yirmiye çıkarmaktadır. (Şahin, 2004: 311)

Evlenecek Kişiler Arasında Yakınlık - Kan Bağı - Ölçüsü

Trabzon-Şalpazarı Çepnilerinde yakın akraba evliliği son derece azdır. Doğancı ve buna yakın köylerde birinci ve ikinci kuşaktan akraba ile evlenme hemen hemen hiç görülmez. Akraba dışından evlenme (ekzogami) kuralı bütün köyler için aynı düzeyde geçerli olmamakla birlikte bu bölgede eskiden beri uygulanmakta, evlenecek kişilerin mutlaka akraba dışından seçilmesine özen gösterilmektedir. (Çelik, 1999: 321)

Balıkesir Çepnilerinde akraba evliliği yakın zamana kadar çok yoğun bir şekilde uygulanmış ancak son zamanlarda akraba evliliklerinin doğurduğu problemler öğrenildikten sonra bu uygulamadan uzaklaşmaya başlanmıştır. (Şahin, 2004: 311)

Evlenme Arzusunun Belirtilmesi

Trabzon'da evlenmek isteyen genç bu arzusunu babasına söyleyemez genellikle ya annesine ya da kız kardeşine söyler. Onlar da durumu babaya bildirirler. Balıkesir'de Evlenmek isteyen gençlerin evleneceğini annesi babası birilerinden duyar. Açık açık anne babaya söylemezler.

Eş Seçme-Tanışma:

Ülkemizde ve Türk dünyasında eş seçimi şu yollardan birisiyle gerçekleştirilir:

1- Beşik kertme usulü. 2-Görücü usulü. 3-Eşi ailelerin seçip sonra gençlerin onayının alınması. 4-Eş seçimini gençlerin yapıp sonra ailelerin onayının alınması. 5-Gençlerin, ailelerin onayını almadan yaptıkları eş seçimi. (N.Araz, U.Günay vd., 1985: 35) Trabzon Çepni köylerinde yukarıda sayılan yolların hepsine rastlamak mümkündür. Bunlar içinde en yaygın olanı eş seçiminde tercihin gençlere bırakıldığı dördüncü usuldür. (Çelik, 1999: 323) Balıkesir Çepnilerinde ise "Oğlana uygun bir kız isteneceği zaman, kimsenin haberi olmadan baba veya büyüklerden biri pazardan bir okka tuz alır. Eğer bu tuz yiyip bitirilinceye kadar evde bir uğursuzluk, tatsızlık çıkmazsa kızı istemeye karar verirler"(Akyol, 1927: 231)

Kız İsteme-Dünürlük-Söz Kesme

Evliliğin temelini teşkil ettiği için kız arama, bulma, bulunan kızın uygun olduğuna karar verme ve isteme, asla hata kabul etmeyen, hassas ve dikkatli çalış-

mayı gerektiren son derece önemli işlerdir. Bu nedenle de kız isteyenler, o zamana kadar gerekli araştırmayı yapmış ve kızın namusundan, ailesinin asaletinden emin olmuş olmak zorundadırlar. Her şeyden önce kız ile oğlanın birbirlerini beğenmeleri ve istemeleri şarttır. Aksi hâlde yapılan iş yarar yerine zarar getirir. Atalarımız evlenmenin karar anı olan söz kesmenin ne kadar önemli olduğunu en güzel ve etkili biçimde "At beslenirken, güzel istenirken" atasözüyle ifade etmişlerdir.

Trabzon Çepni köylerinde gençler birbirleriyle anlaşıp evlenmeğe karar verdikten ve aileler de bu kararı onayladıktan sonra kız istemeğe gidilir.

Önce oğlan tarafı kızın ailesine haber göndererek ziyarete gelmek istediklerini bildirir. Kız ailesinin tespit ettiği bir akşam, erkek tarafının büyükleri ile köyün hatırı sayılır ve kız evi üzerinde etkili olan kişilerden oluşan beş on kişilik bir grup kız evine gider.

Hoşbeş ve bir süre sohbetten sonra asıl maksada girilir ve "Allahın emri Peygamberimizin kavli ile kızınızı oğlumıza istemeğe geldik" denir. Kız tarafı ya kendini naza çeker ve düşünmek, kızlarının fikrini almak için süre ister veya olumlu yahut olumsuz son sözünü söyler.

Balıkesir Çepnilerindeki kız isteme uygulaması da aşağı yukarı aynı şekildedir: "Bir avuç çiğ kahve alıp kız evine giderler kahveyi orada pişirip beraber içtikten sonra, kızı isterler. Kız tarafı dayısına, amcasına danışalım diye biraz nazlanırlar. Üç beş gün sonra tekrar giderler, o vakit son söz kesilir. Ondan sonra oğlan tarafı bir sakal hayvan (koyun, keçi) kurban ederler. Bu münasebetle kadın, erkek karışık bir eğlence yapılır." (Akyol, 1927: 16). "Kız istemeye anne baba gider. Kız istemeye gitmeden önce haber gönderirler. Kız evi de hazırlık yapar. Kız isteyecek olan aile, kız evine gitmeden bir akrabasını, yakını oraya gönderir. Kızı istemeye geleceklerini söyler. Kız evine sorar 'Gelsinler mi, gelmesinler mi?' diye. Kız tarafı istiyorsa 'Gelsinler' istemiyorsa 'Gelmesinler' der. Genelde herkes 'Gelsin' der. Yani kız evine gitmeden önce haberleşilir. Zaten kız evi 'Gelsinler' derse kızı verirler." (Balıkesir/Kocabük) (Şahin, 2004: 315)

Balıkesir Çepni köyleri arasında Çukurhüseyin'de yapılan uygulama diğer yerlerdeki kız istemelerden epeyce farklıdır. Burada kız istemeğe gidilirken bütün köy davet edilir: "Kız istemeye yaşlılar giderler. Üç beş kişi istemeye gider Allah'ın emri anılır. Şimdi, kız istemeye gidildiğinde bütün köy davetlidir. Köydeki herkes, akrabalar falan davetlidir. Zaten köydeki herkes akrabadır. Kız evine gelen herkes bisküvi, lokum alırlar. Kız evine mesela yüz elli kasa lokum, yüz elli kasa bisküvi gider. O gidenler, kız istendikten sonra tüm köye dağıtılır. Allah'ın emri anıldıktan sonra, kız evine kaç kişi gitmişse hepsi kahve içer. Ardından kız verilince oraya çalgıcılar gelir, oradakiler oynarlar, tünlerler." (Şahin, 2004: 314)

Başlık-Kalın:

Söz kesildikten sonra oğlan tarafının kız tarafına verdiği para veya mal'a (sığır, deve) başlık veya kalın denir. Bütün Türk boylarında bilinen ve uygulanan kalın sadece Türkler'de değil, eski Babil'de, eski Yunan'da, İsrail'de, Araplar'da, Afrika'da, Japonya'da, Çin'de, İran'da kısaca ilkel veya uygar bir çok insan toplumunda görülen bir uygulamadır (Erdentuğ, 1977: 120-131).

Trabzon Çepni köylerinde ister düğüncülükle normal yolla, isterse kaçırma yoluyla olsun evlenen her genç başlık parasını vermek zorundadır. Oğlanın kızı kaçırması da aslında bir çözüm değildir. Aileler arasına husumet girmemesi için köyün yaşlıları araya girer, başlık, takı ve diğer meseleler konuşularak tatlıya bağlanır. Kısaca kızın kaçırılmasının bazı hallerde oğlan tarafına sağladığı pazarlık avantajı dışında genel işleyişe hiç bir şekilde etkisi yoktur¹ Son yıllarda "başlık" adı altında para isteme azalmış görünürse de bu başlığın kalktığı anlamına gelmez. Bu defa da kız tarafı "söz kesme" sırasında "başlık istemiyorum ama, şu kadar bilezik, şu kadar altın kordon, şu kadar şu ..." diyerek başlığın karşılığını bu şekilde istemekte, bu da normal yolla evlenmeleri neredeyse imkânsız hale getirmekte ve kaçma-kaçırma olaylarını artırmaktadır.(Çelik, 1999: 332-333)

Balıkesir Çepnilerinde ise söz kesimi sırasında başlıktan söz edilmez.. Yalnız kız baba evinden çıkarılırken "ağırlık" adı verilen bir para alınmış ki, bu da bir nevi başlıktır.

"Düğünde gelini almağa gittikleri vakit, kızın babasına oğlan evinin haline göre yirmiden altmış, yetmiş liraya kadar pazarlık suretiyle ağırlık verirler. Ve bu âdeti dini bir kıymet vererek: "Hazreti Muhammed, Fatma'yı Ali'ye pazarlık suretiyle ağırlık alarak vermiştir." Derler. Ağırlık alınmayınca kız verilmez. Kızın babası yoksa bu ağırlığı dedesi alır. O da bulunmadığı takdirde kızın vasisi kimse yâni kız kimin yanında duruyorsa ağırlık almak onun hakkıdır. Bu ağırlıktan sonra, kızın dayısına bir lira, amcasına elli kuruştan aşağı olmamak üzere ağırlık verilmek âdettir. Burada sağdıç ihmal edilmez. Onun da behemehal kırk elli kuruş verilmek suretiyle gönlü alınır. (Kadioğlu, 1935: 62-63).

Balıkesir'in Kocasinan ve Güvemçepni köylülerinin şu beyanlarından da anlaşılacağı gibi günümüzde artık başlık alma âdeti kalkmıştır: "Başlık parası vardır, ama aşağı yukarı bir seneden beri yok. Adamın kızını kaçırırsan bile yine alınır." "Düğünden iki üç ay önce oğlan tarafının akrabaları kız evine giderler "Süt parası" verirler. Başlık parası gibi cüzi bir miktar verirler. Eskiden başlık paraları çok ağırdı. Âdet yerini bulsun diye bir miktar para verilir."(Şahin, 2004: 314)

¹ Şorlar'da da kız kaçırıldıktan sonra tıpkı bu yöredeki gibi kız ve oğlan tarafı bir araya gelerek kalın (başlık)'ı kararlaştırırlar. W. Radloff, Sibiry'a'dan, (Çev. A. Temir), C: I, s. 386.

Nişan

Trabzon Çepni köylerinde söz kesmek aynı zamanda nişan yerine de geçmekte ve ayrıca "nişan" adıyla başka bir merasim yapılmamaktadır.

Balıkesir Çepnilerinde ise "Nişanda yalnız kız tarafının muvafakatı halinde kız babasıyla oğlanın vekili kucaklaşarak öpüşürler ki buna: "sakal öpülmüş!" derler. (Sakal öpülmüş) demek (Söz kesilmiş) ve mesele bitmiş demektir. Artık bundan sonra ölünceye kadar gerek kız gerek oğlan tarafı katiiyen sözlerinden dönmezler ve nişanı atamazlar hatta kanunu medeniden evvelki zamanlarda nikâhlanan iki gencin bir daha ayrılmak imkânı ve ihtimalleri yoktu." (Kadioğlu, 1934: 61-62)

Düğüne Davet:

Trabzon Çepni köylerinde köyde yaşayan herkes doğal olarak düğünün davetlisi sayılır. Düğün hazırlıkları çoğunlukla elbirliği ile yapıldığı için zaten herkes düğünden haberdardır. Yine de bütün köy, her köyde bu işi bir nevi meslek edinen bir kişinin köy içinde tellâl gibi bağırtılması suretiyle davet edilir. Bu davete yörede kısaca "çağırma" denir.

Düğün davetinin en eski ve bugün de zaman zaman uygulanan bir başka şeklinde ise biri oğlan, diğeri kız tarafından iki erkek, birlikte bütün köyü kapı kapı dolaşıp herkesi düğüne davet ederler.(Çelik, 1999: 347)

Balıkesir Çepni köylerinde ise "Düğüne davet köy içinde genelde şekerle yapılır. Bayram şekeri dağıtılır, buna 'okuntu' denir. Şeker dağıtılmadığı zamanlarda duyuru verilirdi. Akşamdan ünlenirdi. 'Haydi düğün evine filancanın, Ahmet'in Mehmet'in kına gecesi vardır' denir."(Şahin, 2004: 321)

Kına Gecesi:

Kına, kız evinde yapılan bir eğlencedir. Bu gece aynı zamanda kızın baba evinde geçirdiği son gecedir. Anadolu'nun her yerinde aşağı yukarı aynı şekilde yapılan bu gecede kıza hediyeler takılır ve kına yakılır. Gecenin en dikkat çeken ortak özelliği ise gelinin ağlatılmasıdır.

Trabzon Çepni köylerinde kına gecesine "kına düğünü" de denir ve düğünden bir gün önce kız evinde yapılır. Kına düğününe kız ve oğlan tarafının akrabaları ile konu-komşu çağırılır. Davet edilmeyenler ve erkekler kına düğününe gelemeler. Bazen kemençecilerin çağırıldığı olursa da, genellikle kadınlar kendi aralarında çalıp-söyleyerek, oynayarak eğlenirler. Davetliler takılarını (para ve altın) ve çoğu ev eşyası türünden hediyelerini "orta" veya "ortalık" da kıza verirler. (Çelik, 1999: 349)

Kına gecesinde kıza kına yakılırken maniler, türküler söylenir ve kız mutlaka ağlatılır. Ağlamayan kız kınanır.

Balıkesir Çepni köylerinde kına gecesi Cuma gününün akşamında ve kız evinde yapılır, kına yakılan yerde annesi varsa ağlar, mani söyler, ağıt yakar. Geline kı-

na yakanlar da türkü yakar. Bunu türküye ağzı yakışanlar yaparlar. Gelin burada ağlar, gelinin nenesi varsa, halası varsa ağlar. Gelin de bunlarla beraber ağlar. (Şahin, 2004: 321)

Çeyiz:

Evlilik hayatında kullanmak, evlilik sırasında veya sonrasında kız ve erkeğin birbirlerine ve yakınlarına hediye etmek üzere hazırlanan, satın alınan veya bu amaçla tahsis edilen taşınır veya taşınmaz malların tümüne birden çeyiz denir. Moğollar ve Orta Asya Türkleri arasında da bilinen çeyiz geleneği toplumumuzda ortak bir uygulama olmasına rağmen özellikleri ve türleri bakımından yörelere göre değişiklik göstermektedir. Geleneksel toplumlarda -kız beşikte çeyiz sandıkta- deyimine uygun olarak kız anası ve belli bir yaşa geldikten sonra kızın da bizzat katılımıyla doğumdan itibaren çeyiz hazırlıklarına başlanmaktadır. Yine kendilerinin sahip oldukları hammaddeleri ve kendi göz nurlarını ve emeklerini kullanarak çeyiz hazırlama yaygın bir tutumdur. (Maden, 1991: 214-215)

Trabzon Çepni köylerinde çeyiz evlenme törenlerinin en önemli unsurlarından biridir. Burada da kız anaları yavruları daha beşikte iken çeyiz düzmeye başlarlar. İş yapabilir çağa gelince kızlar da kendi çeyizleri için el işleri yaparlar.(Çelik, 1999: 359)

Balıkesir Çepni köylerinde de çeyiz hazırlamaya kız daha bebekken başlanır, ama düğünden on beş gün önce çeyiz hazırlanmaya başlanır. Kız el işi olarak danteller yapar, yazmalar yapar, patikler yapar, halı dokur." "Kızın yaptığı çeyizler ne varsa avlunun içine iplen sererler. Köyün kızları, arkadaşları sererler. Gelen giden bu çeyizlere bakar."(Şahin, 2004: 321) Balıkesir Çepnilerinde kıza ait çeyize "Sepi" denir ve "başbağı" denilen ve gerdekten iki gün sonra oğlan evi tarafından verilen ziyafet ve gelinin el öpme töreninden iki üç gün sonra kızın annesi tarafından getirilir.(Kadioğlu, 1935: 63)

Nikâh:

Ayrı cinsten iki insanın, kendi rızasıyla evlenmelerinin dini veya resmi teyidi olan nikâh, aynı zamanda ailenin toplum içindeki meşruluğunu ve nesebin sahihliğini de garanti altına alan bir uygulamadır².

Cumhuriyet'ten önce yagâne nikâh şekli şer'î nikâhtır. Cumhuriyet devrinde ise bu nikâh hukuken geçersiz sayılmış, bunun yerini, 1926'da kabul edilen Medenî kanun'un öngördüğü resmî nikâh almıştır.

² Bu konuda daha geniş bilgi için bak.: Pakize AYTAÇ, Nikâh Âdetleri, Mustafa CAN, "Hukuk ve Nikâh; Ekrem Buğru EKİNCİ, "İslâm Hukukunda Nikâh", "Mehr", Türk Aile Ansiklopedisi, Ankara 1991, Nikâh Mad., ss. 739-798.

Trabzon Çepni köylerinde kız kaçma kaçmışsa götürüldüğü evde ilk yapılan şey dini nikâhın kıyılmasıdır. Hatta kızı kaçırılanlar daha önceden nikâhı yapacak hocayı da temin etmek zorundadırlar. Kız eve getirildiğinde hocayı bekler bulur. Eğer yoksa derhal hocaya haber verilir. Dini nikâh yapılmadan kızla erkek yalnız bırakılmazlar.

Normal evliliklerde ise düğün bittikten ve davetliler dağıldıktan sonra hoca gelir. mihr-i muaccel ve mihr-i müccel belirlenir ve iki şahit huzurunda nikâhı kıyar.

Nikâh kıyılırken eller diz üstünde ve parmaklar açık bir şekilde tutulur. Yemek dolu olan kapların kapakları açılır, çakı ve makas gibi şeyler açık tutulur. Kızın elbisesindeki çıt çıt, birbirine geçmeli kanca ve gopça (düğmeler) lar açılır. Güvey nikâh sırasında üzerinde silah bulunduramaz. Eğer silahı varsa çıkarır, gerdek yatağının üzerine bırakır. Bütün bunlar gelinle, güveyinin bağlanmaması için alınan tedbirlerdir.(Çelik, 1999: 366)

Balıkesir Çepni köylerinde ise resmi nikâhı tercih edilmektedir. Nikâh düğünden on gün önce veya bir ay kala yapılır. Kaynak kişiler Kocasinan köyünde dini nikâh kıyılmadığını söylemektedirler.(Şahin, 2004: 325)

Düğün:

Gelin Alma - Gelin Getirme - Gelin İndirme

Evlilik törenlerinin en renkli safhalarından biri gelin alma veya gelin göçürme bölümüdür. Düğün alayının oğlan evinden kız evine gitmek üzere yola çıkmasıyla başlayan tören, kızın alınıp oğlan evine getirilmesiyle sona erer.

Gelinin baba evinden çıkmasıyla ilgili uygulamalar:

Balıkesir Çepnilerinde kız baba evinden çıkarılırken, gelinin elbiseleri önce küçük bir çocuğa giydirilir ve kız evine gönderilir. Kızın yakası açılmamış gömleğini babası açar ve kızına giydirir. Tire Çepnilerinde ise kızı almaya gelirken, gelinin elbisesi 11-12 yaşında bir erkek çocuğa verilir. Bu elbise geline giydirilerek, ata bindirilir. Trabzon Çepnilerinde gelinin baba evinden çıkarılmasında ona görümcesi veya yengeler eşlik eder. Gelinin beline babası veya erkek kardeşi tarafından sarılan kırmızı kuşak her yerde olduğu gibi burada da iffetin timsali olarak kabul edilir.

Gelin evden çıkarken varsa kızın erkek kardeşi veya en yakın akrabalarından biri kapıyı tutar ve bahşiş aldıktan sonra gelinin çıkmasına izin verir. Gelin alayı yola çıktıktan sonra yol boyunca gelinin yolu kesilir ve bahşiş alındıktan sonra alayın geçmesine izin verilir. Şalpazarı'nda, gelinin geçtiği her sınırdaki, her köprüde oğlan tarafından birilerinin "düğün heybesi" adı verilen bir heybeye para atarlar. Daha sonra toplanan bu paraların yeni evlilere "yurt yuva kursunlar" diye verilir (Çelik, 1999: 375-382)

Balıkesir'in Çukur Hüseyin'de başka köyden kız almaya gelenleri köyün gençleri, bayraktarlar karşılarlar. Bayraktarlar önde, dış köyden gelenler arkada öylece düğün evine gelirler. Düğün evine geldiklerinde bunlardan "Toprak bastı" parası isterler. Kız evi bir miktar belirler, oğlan evi "Yok olmaz!" der. Üç aşağı beş yukarı anlaşılır ve "Toprak bastı" parası alınır. Kız evinden çıkınca artık bayraktarlar da değişir. Artık önde dıştan gelenlerin bayraktarları vardır. Kız evinin köylüleri onların arkasında düğün meydanına gelir. Burada oynarlar, eğlenirler ve iş biter. Gelin dış köye giderken kız veren köylülerin gençleri gelin alayından para ister, yol keserler. Yine gelin diğer köye giderken iki köyün bayraktarları birbirine mani söylerler. Kızı alan köyün bayraktarları kız aldıklarını söylerler, kız veren köyün bayraktarları da kızın işe yaramaz olduğunu söylerler.(Şahin, 2004: 329)

Gelin indirme sırasında yapılan uygulamalar:

Trabzon Çepni köylerinde, gelin evin kapısına gelinceye kadar atının dizginini kızın kardeşi veya yakın akrabalarından biri veya sağdıç tutar ve evin kapısında da kızı attan yine bu kişi indirir.

Gelin oğlan evine gelince attan inmez ve "kapılık" ister. Attan inmeyen veya yaya getiriliyorsa eve girmeyen geline, kaynanası veya kaynatası tarafından inek, keçi, bakır; evde bir oda; bahçeden bir ağaç veya bir bölüm arazi gibi şeyler verildikten sonra gelin attan indirilir. Kapının önünde duran kazanı tekmeler ve kapının iki yanına gerilmiş sarı ipliği ayağıyla kopartarak içeri girer (Çelik, 1999: 375-377)

Balıkesir'de gelin oğlan evine geldiğinde oğlanın anası, babası gelin attan inmeden evvel "inek verdim, tarla verdim, şunu verdim, bunu verdim" der. Gelin inmeden evvel havaya şekerler, paralar, arpalar atarlar. Bu, gelin baba evinden çıkarken de olur. Gelin eve inmeden bir kazanı ters çevirirler, gelin onun üstüne basıp öyle iner. Gelin içeriye girmeden kapıyı üç defa açar örter. Geline kapının eşliğini öptürürler (Şahin, 2004: 330)

Gelin eve girdikten sonra yapılan uygulamalar:

Trabzon'da içeri girer girmez gelinin başında yağlı ballı ekme kınılır, eline bir miktar un, su veya şeker verilir, gelin bunları evin içine serper, ilk çocuğun oğlan olması dileğiyle gelinin kucağına bir erkek çocuk verilir (Çelik, 1999: 375-377).

Balıkesir'de eve giren geline tatlı yedirirler, şerbet içirirler. Gelin, tatlı olsun diye kapıdan girerken şerbeti kapıya sürer. Gelinin kucağına bebek verirler. 'Ocağı yakiver' derler. 'Ocağın yansın, evin yansın' derler, o zaman bacayı yakınca gelin ona atlet, yazma, havlu verir. Mecaz anlamda 'Ocağını yakıveririm işte' anlamına gelir. İçeride damat, gelinin duvağını açtığı zaman gelin, kayınpederinin, kaynanasının, oradaki büyüklerin elini öper."(Şahin, 2004: 331)

Gerdek:

Gelinle güveyin birlikte oldukları ilk geceye gerdek veya zifaf adı verilir.

Trabzon Çepnilerinde güveyin biri evli diğeri bekâr iki sağdıç olur. Bunlar güveyin çok yakın dostları, sırdaşlarıdır ve çok büyük bir titizlikle seçilirler. Yörede "gardaşlık, adı verilen sağdıçlar her konuda güveye yardım eder, yol gösterirler. Bunların dostlukları düğünle sınırlı değil, ömür boyu sürecektir ebedî bir dostluktur.

Düğün dağıldıktan sonra evli olan sağdıç güveye gerdek hakkında gerekli bilgileri verir ve uyarılarda bulunur. Oğlan evinde oğlanın ailesi, sağdıçlar ve oğlanın çok yakın akrabaları bir süre daha oturur yemek yerler. Yatsıya doğru imam gelerek nikâh kıyar. Nikâh merasimine ya gelin ve güvey veya onların vekilleriyle, iki şahit ve evde bulunanlar katılır. Normal dini nikâh kıyıldıktan sonra gelinle güveyin dışında herkes evi ter keder. Kayın valide, kayınpeder ve evin diğertleri yakın akrabalar tarafından misafir edilir. Ev yeni evlilere kalır. Gelin ve güvey gerdek odasında önce iki rekat namaz kılar ve dua ederler.

Yatsıdan birkaç saat sonra evli olan gardaşlık (sağdıç) eve gelerek kapıyı çalar ve güveye herhangi bir ihtiyaçlarının olup olmadığını sorar. Aslında bu işlerin yolunda gidip gitmediğini öğrenmek karı-koca olup olmadıklarını öğrenmek için yapılan bir ziyarettir.

Eğer her şey yolunda gitmişse gardaşlık durumu oğlanın babasına ve annesine müjdelir. Eğer bağlanma, gibi bir problem varsa, bunu oğlanın babasına ve annesine haber vererek gerekli tedbirlerin alınmasını sağlar. (Çelik, 1999: 398) Balıkesir Çepnilerinde bu görevi sağdıç yapar: "Çepnilerde sağdıçın çok kıymet ve ehemmiyeti vardır. Düğün bittikten sonra cuma günü gelinin kız olup olmadığını sağdıçın ailesi tetkike memurdur. Ondan başka ilk defa kimse gelin odasına giremez. Bunun için mutlaka her gencin bir sağdıç olacaktır. Sağdıçsız yapılan düğünler muteber değildir. Sağdıçlı düğünlerde bu aile sağdıçın ebedî dostudur. Bir aile gibi geçinirler. Birine gelen felâket kendilerine gelmiş gibi müteessir olurlar. Aralarında kaç göç olmaz. O kadarki, taze bir kadının kocası ölmüş bulursa o kadın sağdıçıyla evlenemez. Esasen böyle bir fikir ve teşebbüs dahi vaki olmaz. Çünkü sağdıç demek kardeş demektir." (Kadıoğlu, 1935: 62)

Gerdek ertesi:

Balıkesir'de "Gerdek sabahı tüm akrabalar, konum komşu bir araya gelir. Orada altın takanlar sofraya alır, yemek yer. Brada altın takmayanlar da yer. Hediye verirler, yerler içerler. Sadece burada keşkek olmaz. Bunlar oğlan evinde olur. Yine gerdek gecesinin sabahında gelini çeşmeye götürürler veya gönderirler. Gelin çeşmeye para atar ve çeşmeden eve su getirir. Bu suyu kayınbabasına, kayınvalidesine yakınlarına verir. Gelin çeşmeye giderken gelinin cebine para, arpa, üzüm doldururlar. Gelin bunları döke döke çeşmeye varır, bardağını doldurur getirir. Getirdiği suyu evdekilere içirir."

“Düğünden on gün sonra ‘Barış’ olur. oğlan evi kız evini çağırır, kız evi oğlan evini çağırır. Bir hafta birisi çağırır, bir hafta birisi çağırır. Barış kız kaçsa da, kaçmasa da olur. Kız düğünle gitse de olur, düğünsüz gitse de barış olur.(Şahin, 2004: 335-336)

Trabzon Çepni Köylerinde gerdek sabahı gelin ve güvey erkenden kalkarlar. Onları ilk ziyaret eden kızın ve oğlanın ablaları veya kız kardeşleri olur. Kahvaltı edip etmediklerini kontrol ederler. Sonra kahvaltı edilir. Bu arada gelin ve güvey hazırlanarak oğlanın anne ve babası ile ailenin diğer büyüklerinin ellerini öpmek üzere onların bulunduğu yakındaki eve geçerler. En büyükten başlamak üzere bütün büyüklerin elleri öpülür. Gelin el öpünce, başta kayınpeder olmak üzere oğlan tarafının erkekleri geline el öpme parası verirler. Bunun amacı gelinin kendileriyle konuşmasını sağlamaktır. Ama gelin verilen bahşışlere rağmen yine de uzun bir müddet gelinlik yapar ve kayınvalide, kayınpeder ve kayınlarıyla konuşmaz. Daha büyük hediyeler bekler hatta bunların neler olacağını da tespit ederek bunu bir pazarlık konusu haline getirebilir. Meselâ “Şu yüzüğü alırsa kayınbabamla konuşurum” diyebilir. Bu aslında aileye yeni girmiş olan gelinle, diğer aile fertlerinin kaynaşmasını sağlayan, muhabbeti ve samimiyeti artıran bir oyun gibidir.

El öpme işi bittikten sonra kızın ailesinin dışında köyün hemen hemen bütün kadınları toplanarak yeni bir eğlence, bir düğün başlatırlar. Sadece kadınlarla, zaman zaman damat ve iki sağdıç ile sadece kızın ve oğlanın çok yakın akrabası olan erkeklerin katılabildiği bu düğüne “ Yağlaş düğünü” denir.

Gelin, bu düğüne katılan çocuklar da dahil olmak üzere istisnasız herkesin elini öper. Bu sırada orada bulunan kızın ve oğlanın yakın akrabası olan erkekler geline bahşış verirler. Bu düğün akşama kadar devam eder. Düğünün bitiminde gelin gelinliğini çıkarır ve evin normal bir ferdi olarak görevlerini yapmaya başlar. (Çelik, 1999: 403)

SONUÇ

Tebliğimizin başında da belirttiğimiz gibi Trabzon Çepnileri ile Balıkesir Çepnileri aynı boydan olmalarına rağmen muhtemelen on ikinci asırda birbirlerinden ayrılmış, biri Anadolu’nun kuzey doğusuna diğeri batısına yerleşmiş, farklı topluluklarla komşuluk ettikleri için ve farklı kültürlerden etkilenmiş, hepsinden daha önemlisi Alevilik ve Sünnilik gibi farklı mezheplere mensup olmuşlardır.

Bütününe bakıldığında bu tablodan, benzerlikleri çok iki Çepni topluluğu yerine tamamen farklılaşmış, biri diğeri göre ötekileşmiş, yabancılaşmış, ortak-değerleri hiç de fazla olmayan iki Çepni topluluğunun çıkacağını tahmin etmek hiç de zor değildir. Sadece doğum ve evlenme konularını ele aldığımız bu çalışma ise bize bunun tam tersini göstererek Çepniler arasındaki benzerliklerin aslında farklılıklardan çok daha fazla olduğunu, iki gurup arasındaki sosyo-kültürel ile-

tişimi ve kültürel etkileşimi olumsuz yönde etkileyen bütün bu şartlara rağmen kültürel birliğin ve millî değerlerin önemli ölçüde muhafaza edilebildiğini gösterdi.

Trabzon ve Balıkesir Çepni bölgelerinden yapılan derlemelerde doğumla ilgili tespitlerin birçoğunun benzer özellikte olduğu görülmüştür. Doğumu köy ebelesinin yaptırması, doğum sırasında hamile kadının tavandan sarkıtılan bir ipe tutunmak ve kendisini çekmek suretiyle doğum yapması, farklı şekillerde de olsa bebeğin tuzlanması, bebeğe ad verilirken önce dede, nene gibi büyüklerinin adlarının tercih edilmesi ve daha birçok şey aşağı yukarı ortaktır. Belki de burada önemli gibi görünen tek fark, çocuğa ad verirken Balıkesir Çepnilerinin de tıpkı diğer Aleviler gibi Ömer, Bekir, Osman gibi isimleri çocuklarına vermeyip Ali, Hasan, Hüseyin gibi isimleri tercih etmeleridir.

Evlenme ile ilgili eldeki malzeme değerlendirildiğinde, mekana ve zamana bağlı olan bazı değişmelerin olduğu; aralarında bazı farklar olsa da, törenlerin ve uygulamaların büyük bir kısmının ana hatlarıyla birbirine benzediği; eş seçiminden başlayarak gerdek ertesine kadar birçok ara başlık altında ele aldığımız evlenmenin pek çok yerinde Balıkesir ve Trabzon Çepnilerine ait inanç ve uygulamaların önemli ölçüde birbirleriyle örtüştüğü görüldü.

Meselâ, otuz kırk yıl öncesine kadar kızlarda 13-14, erkeklerde 15'e kadar inen evlenme yaşının yükselmiş olması her iki Çepni grubunda görülen ortak özelliklerden biridir. Evlenme arzusunun belirtilmesi ve eş seçiminde ufak tefek farklar vardır. Bunun yanında Balıkesir ve Trabzon Çepnileri arasındaki en dikkat çekici fark Balıkesir Çepnilerinde çok yaygın olan yakın akraba evliliğini Trabzon Çepnilerinin tercih ve tasvip etmemeleridir. Trabzon Çepnileri arasında çok sık görülen, neredeyse doğal sayılan kaçma- kaçırma olayı ise Balıkesir Çepnilerinde bu kadar çok görülmez. Evlilik merasiminin Düğüne Davet, Kına gecesi, Çeyiz safhalarındaki uygulamalarda da fazla bir fark yoktur. Önemli sayılabilecek bir fark da Trabzon Çepnilerinin hem dini hem de resmi nikâhı kıydırmalarına karşın, Balıkesir Çepnilerinin sadece resmi nikah kıydırmalarıdır.

Balıkesir Çepnilerinde gelinin baba evinden çıkmasıyla ilgili uygulamalarda gelinin elbiselerinin önce küçük bir çocuğa giydirilmesi ve kız evine gönderilmesi ve gelin kızın yakası açılmamış gömleğini babasının açarak kızına giydirmesi Trabzon Çepnilerinde görülmeyen uygulamalardır. Kızın koca evinin kapısında kapılık almadan attan inmemesi, evin eşğine şerbet sürmesi, güvey tarafından gelinin başına buğday, arpa, mısır, para, şeker gibi şeylerin saçılması; gelinin kucağına çocuk verilmesi gibi uygulamalar her iki Çepni gurubunda hatta birçoğu bütün Türk dünyasında görülen ortak uygulamalardır.

KAYNAKLAR.

- ACIPAYAMLI, Orhan. (1974), Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etütü. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- AÇA Mehmet. (2001). "Türk Halk Geleneğindeki Doğum Sonrası Uygulamalara Bir Örnek: Tuzlama", Milli Folklor, 52: (93-100)
- AKYOL, Hadi.(1927). "Çepniler'de Düğün Âdetleri" Fikirler: 231.
- ÇELİK, Ali. (2002). "Çepnilerin Anadolu'nun Türkleşmesindeki Yeri ve Önemi", Türkler, Ankara, C.6, s, 312-323
- ÇELİK, Ali.(1999). Trabzon Şalpazarı Çepni Kültürü, Trabzon: Trabzon Valiliği Yayınları
- ELÇİN· Şükrü. (1988). "Tuz Ekmek Hakkı Deyimi Üzerine", Halk Edebiyatı Araştırmaları II, Ankara: (373-379).
- ERDENTUÇ, Nermin (1997) Sosyal Adet ve Gelenekler, Ankara
- ERDENTUÇ, Nermin(1991), Türkiye'nin Karadeniz Bölgesindeki Evlenme Görenekleri ve Törenleri, Aile Yazıları IV, Evlilik Kurumu ve İlişkileri , Ankara
- ERÖZ, Mehmet.(1977).Türkiye'de Alevilik Bektaşılık, İstanbul
- İNAN, Abdülkadir. (1986). Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KADIOĞLU, İ.Hakkı.(1935).Çepniler Balıkesir'de, Balıkesir
- Kaşgarlı Mahmud.(1986). Divanü lûgati't Türk, çev. Besim Atalay, Ankara: TDK yayınları
- MADEN, A. Hamdi.(1991). "Çeyiz Geleneği", Türk Aile Ansiklopedisi, 1: 214-215
- Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî "Vilâyet-nâme".(1958) hzl.Abdulbaki GÖLPINARLI İstanbul
- ÖZER, Kemal.(1936). Balıkesir'de Halk Âdet ve İnanmaları, Balıkesir
- SÜMER, Faruk. (1992).Çepniler, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
- SÜMER, Faruk.(1992).Tirebolu Tarihi, İstanbul: Tirebolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği
- ŞAHİN, Halil İbrahim.(2004). Balıkesir Çepni Kültürü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.